

- Atque ibi jam papulis decrant mercantibus æra,*
Certatim exhibitis gregibus memphitica turba
 1400 *Emis inapo fruges, pretium tazante Josepho.*
His quoque nudati, seque, et sua prædia tra-
 [dunt,
Somine præcepto messes quod deinde uterent.
Sola sacerdotum non est possessio dempta,
Queis gratuita duci placuit non vendere sarra.
 1405 *Inditur hinc populo quintarum pensio frugum,*
Quæ manet fixo servatur formula jure.
Interea expleta perpendens tempora vitæ,
Adjurat natum Jacob, ventura revolvens,
Ut sua majorum componat membra sepulcris.
 1410 *Annuat oranti, supposita dextera coxæ,*
Contingit lentæ spondens cacumine virgæ.
 CAP. XLVIII. *Compositosque senex alterna in B*
 [parte nepotes
Permulcet dictis, dum sensim basia libat.
Sed mirum! palma sacratur dextera Manasses,
 1415 *Anterior natu læva contingitur Ephrem.*
Præcæcia mente senis senior servire minori
Cogitur, atque loco cedit spes prima secundo.
Quamlibet obliquus cupiens deducere palmas,
Non potuit revocare tamen pia dicta Josephus.
 1406. *Forte, Quæ manet, et fixo.*
 1411. In Vulgata, cap. XLVII, versu ult., legitur:
Adoravit Israel Deum conversus ad lecti caput. Atque
 ita, ut ait Augustinus quæst. 162, in Hebræo habe-
 tur: *Adoravit Israel ad caput lecti.* Observat tamen
 idem sanctus doctor, Latinos codices legere: *Et ado-*
 ravit super caput virgæ suæ, vel in capite virgæ suæ,
 sive in cacumine, vel super cacumen, id est, super
 cacumen virgæ Joseph: nisi forte Jacob tolerat ab eo
 virgam, quando ei jurabat idem filius, et dum eam te-
 net, post verba jurantis, nondum illa reddita, max ado-
 ravit Deum. Non enim pudebat eum ferre tantisper in-
 signe potestatis filii sui, ubi figura magnæ rei præsi-
 gnabatur. MART. Etiam Septuaginta interpretes le-
 gunt: *Et adoravit super caput virgæ suæ, vel virgæ*
ejus.
 1421. Ultimum capituli XLVIII versiculum sic legit
 Vulgata versio: *Do tibi partem unam extra fratres*
tuos. Quæ sit illa pars, clarius explicat Italica ver-
 sio: *Do tibi Sichimam præcipuam super omnes fra-*
 tres tuos: cui concinunt Septuaginta interpretes.
 MART. Sichima urbs eadem est ac Sichom. Ambrosius,
 Hieronymus et Augustinus legunt etiam Sichimam
 pro partem unam.
 1439. Ut versus constet, legi potest *Atque vehant,*
 vel *Et revohant.*

DE LAUDIBUS DOMINI.

Quis queritur sera virtutis dote juvari?
Quis promissa Dei lento procedere passu?
Quis sine humano metitur judicis urnam
Perpetui, tardumque putat, quod sæcula debent

D 5 *Accelerare diem, meritis qui præmia reddat?*
Nobilis ingenti testatur gloria facto.
Nam qua stagnanti prælabitur agmine ripas
Tardus Arar, pigrumque Diuvix explicat amnem.

In prolegomenis, num. 18, rationem protuli cur inter Juvenci poemata dubia, vel supposititia hoc carmen, sub Constantino editum, collocari possit. Barthius hoc poema elegans, doctissimum, politissimum, et eruditissimum vocat, et l. xxxv Advers. c. 9, vel Paulino dignum esse pronuntiat. At Paulino antiquius esse, ex ipso tempore quo scriptum est, evidenter liquet.

Vers. 7. *Stagnanti agmine:* sic Juvencus, l. III, vers. 461: *Agmine Jordanis viridis perrumpit amæno.*

8. Legendum puto *Tardus Arar, pigrumque diuvix explicat amnem.* Non enim intelligo quid sit *Diuvix*. Arar, nunc *La Saona*, flumen est Galliæ Celticæ, de quo Cæsar, l. I de Bell. Gall. cap. 12: *Flumen est Arar, quod per fines Eduorum et Scquanorum in Rhodanum influit incredibili lenitate, ita ut*

oculis, in utram partem fluat, judicari non possit. Joann. Michael Brutus, in Scholiis, contendit, legendum *incredibili levitate.* Nihil enim minus, ait, Arari videtur congruere, quam lenitas: nimia vero levitate fieri aliquando potest, ut visus fallatur. Hæc opinio non solum verbis Cæsaris refellitur, sed etiam plurimarum veterum auctoritate, qui tardum, pigrumque Ararim vocant. Plinius, l. III, cap. 4, *Segnis Arar.* Silius, l. XV, vers. 504: *Quorum serpit Arar per rura pigrissimus undæ.* Claudianus, de Consul. Mall. Theodori, vers. 53, *Tardus Arar;* et libr. II in Rufin. vers. 111: *Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior ambit.* His accedit auctor hujus poematis, qui idem indicat vers. præc. *stagnanti agmine.* Non enim recte Barthius, libr. XXI Adv. cap. 17, *stagnanti simpliciter accipit pro fluenti,*

- Qua fratrum Rheno prœgignitur Ædua pubes, A*
 10 *Conjugium meminî summa pietate, fideque ;*
Lex diuina tamen meritum cumulabat amoris :
Et votum ambobus, socium præcedere morte,
Mærorique pio curam mandare sepulcri.
Sed prior uxorem decreti pagina legit.
- 15 *Tum vir sollicitus largo iubet ore cavari,*
Post mortem sunt quoq; membris, hospita saxa :
Susciperet veniens, æternaque fœdera jungens ,
Ut quos viventes tenuisset lectulus idem,
Post percepta Dei, bustum commune levaret.
- 20 *Sensit vota sui conjux prævanga mariti,*
Magnaque temporibus tribuit miracula castis.
Nam cum defunctis jungantur brachia membris,
Et repetita manus constringat vincula trunco,
Ne quibus humanæ complentur munera vitæ, B
- 25 *Accidat informis fluitatio dissociatis.*
Immensum dietu, quo tempore vitæ peracta est,
Jungendus sociæ prospecta sede maritus.
Postquam morte viri reserata est janua lethi,
Horrendumque larem jam lux ingrata reterit :
- 30 *Deprensæ est lævæ protendens femina palmam,*
Invitans socium gustu vitæntis amoris.
Quis dedit affectum tumulo? quis vincula solvit ?
Unde sepulta videt venturæ conjugis umbram ?
Tu facis hæc, tu, Christe Deus, tua signa mo-
 [ventur,
- 35 *Pau latinq; doces sopita resurgere membra :*

9. Expende, num rescribere oporteat *Qua fratrum Romæ prœgignitur Ædua pubes. Ædvi*, ut doctores scribunt vel *Hædvi*, aut *Edui*, a senatu Romano fratres, consanguineique appellati fuerant. Cæsar, libr. 1 B. Gall. cap. 53 : *In primis quod Æduos, fratres, consanguineosque sæpè numero a senatu appellatos, in serritute, atque in ditone videbat Germanorum teneri.* Et postea : *Si id non fecissent, longe illi (Ædvis) fratrum nomen populi Romani absfuturum.* Cicero, 1 ad Au. ep. 16, al. 19 : *Ædvi, nostri fratres, pugnant.*

12. In sepulcralibus inscriptionibus veterum formula hæc frequens occurrit : *Contra votum superstes.*

13. *Mærori pio* conjugis alterius, superstitis.

17. Barthius, l. xxvi Advers. c. 10, hunc versum fureillis ejiciendum putat, sine quo omnis sententia egregie constat sibi. Fortasse trajiciendus est hoc pacto *Post percepta Dei bustum commune levaret. — Susciperetque uniens, æternaque fœdera jungens.* D

19. Barthius, loc. cit., legendum censet *Post præcepta Dei* : hoc est, post evocationem, seu, ut Hieronymus loqui amat, dormitionem. Sic frequenter in formulis christianorum testamentorum legimus : *Cum Dominus de me præceperit.* Quod et ipsum ex stylo sanctorum Patrum traductum. Adde versum 14 hujus carminis : *Sed prior uxorem decreti pagina legit.*

25. Longe melius est *constringant*, quam *constringat* : videlicet repetita vincula constringant manus trunco. Id qua ratione fieri consueverit, observare licet in veteribus imaginibus Lazari sepulii. Recole notam ad vers. 395 l. iv Historiæ Evangelicæ Juvenii.

25. Sensus est, Ne accidat informis fluitatio dissociatis membris, quibus complentur munera vitæ. *Fluitatio* verbum novum, sed ad rem exprimentam

Tu, quem venturum sancti cecinere prophætæ,
Incorrupta Dei soboles, rectorque regentis.
Quo sine nil magnum Genitor deliberat ingens,
Cujus ad imperium certis more constitit oris,

40 *Nec licet immenso terris excurrere ponto,*
Planaque montanos includunt littora fluctus :
Qui vario stabilem detastit munera terram
In nostros usus, largus pietate paterna.
Te vade, mortales committunt semina sulcis,

45 *Et novus arenti procedit cœspite partus :*
Tu manare jubes sæcundo nectare rites,
Tu gratos epulis hominum, medicosque salutis
Arboribus succos, tu trudas dulcia mella.
Tu servire jubes homini genus omne animantum ,

50 *Insuper et gravibus lucos curvescere pomis ,*
Atque novos reditus nullo de semine nasci.
Tu varios amnes nostro prodesset labori,
Et renovare sacris benedictum fontibus ævum :
Te duce, velivolis patuerunt æquora rostris ,

55 *Divisosque fretis lustravit navita portus.*
Tu, postquam certis sunt acta elementa figuris,
Ne torpere rudi cœlestis machina vultu
Inciperet, vario signasti munera mundam :
Et quidquid cœlo radiat, tua dextera finxit.

60 *His aulam Domini placuit contexere signis.*
Jam freta ne nullis agerentur inhospita terris ,
Assiduumque alacer numeraret navita portum :
Crebra satis tumido defigitur insula ponto.

accommodatissimum. Prætermissum est a Forcellino, neque inter barbara quidem repositum. Hoc argumentum pertractat Julianus Toletanus Prognost. l. 1, c. 18, qui ex S. Augustino ita ratiocinatur : *Non tamen contemnenda, et abjicienda sunt corpora defunctorum, maximeque justorum, atque fidelium, quibus tanquam organis, et vasis ad omnia bona opera, et sancta usus est Sanctus Spiritus.* Sic vetustissimus codex Juliani, quo utor.

26. Hic versus, et sequens non videntur hujus esse loci et fortasse corrupti sunt. Sine eis certe sententia belle procedit.

33. Pro *venturæ* lego *venturi*, vel *venturam*.

37. *Rectorque regentis*, in mendo, ut arbitror, eubat hic locus.

39. Explicatus hic locus est in not. ad Dracont. l. II, vers 243.

50. Barthius, lib. xxxv Advers. cap. 9, plura verba finita in *escere* non obvii usus profert, et in his *curvescere* ex hoc loco. Forcellinus ad vocabula barbara rejœcit *curvesco*.

51. *Reditus*, fructus, proventus. Atque ita hoc nomen scribitur a *redeo*, prima correpta. *Redditus* ergo vix tolerari potest in poetis qui primam licenter producent, ut in *relligio*, *reppulit*.

53. Estne sermo de sacro baptisate? Sic opinor.

56. An sunt *aucta elementa*?

58. *Mundum*, cœlum : quam significationem ex Manilio, et aliis antiquis confirmat Barthius, lib. xxxv Advers. c. 16.

59. Expende, num melius sit *dextera pinxit*.

61. Barthius, l. xxiv, c. 5, ex Græcis ad Latinos hanc elegantiam traductam ait, ut esserati animi barbaros, atque tetros *inhospitales* vocarent, allegatque hunc ipsum versum cum aliis aliorum.

62. Accipe interpretationem Barthii lib. xxvi, cap. 16 : *Ne prorsus humanis cultibus inhospita essent freta, et ut assiduum, hoc est, frequentem, crebrum,*

- Nec tamen insano metuit circumdata fluctu,*
 65 *Exiguoque fretis innitens orbe resistit,*
Te duce confidens, cujus venerabile pactum
Nexum lege pari summumque, inumque peræ-
 [quat,
Nec sinit impositos quoquam transcendere fines.
Ac ne plana nimis tellus, vel nuda jaceret,
 70 *Vitibus aptandos jussisti assurgere colles*
Grandibus, et largos umbracula texere lucos.
Tum ne vastus agat silvis torpentibus horror,
Innumeros sætus proceris saltibus addis,
Incola ne nemori, neu desit præda petenti.
 75 *Tum volucres multas, et mille examina vocum*
Mortali harmonia lucis resonare canoris.
Sic annum placuit variis intexere formis,
Et vice jucunda mortalibus addere fructum :
Neu semper proluxa dies nimis ureret orbem,
 80 *Neve brevis justum raperet nascentibus ignem :*
Ac ne perpetuo quateret labor omnia nisu,
Dat requiem fessis hominum nox roscida curis :
Utque humana salus securum duceret ævum,
Sponite salutare de cæspite surgitis herbæ.
 85 *Has Pater ipse serit natu, non vomere dives.*
• Non ego ferrato tegerer si viscera muro,
Ferrea vox, linguæque forent mihi mille canenti,
Munera cuncta queam vestræ pietatis obire.
Sed pater ille tuus secreta in sede locatus,
 90 *Nec cuiquam visu facilis, cunctisque tremendus,*
Te misit Dominum terris, vitæque magistrum.
Et quisquis natum justo veneratur honore,
Ambobus sua vota dicat, vitamque perennem.
Tu casti, relictique tenax, et flectere leges
 95 *Post crimen facilis, si quem vecordia præcepit*
Depulit a vobis præscripto limite vitæ.
Te Genitor nostra paterentur ut ora tueri,
Induit humana facie, membrisque caducis.
Quis tentaret enim fragiles attollere visus,
 100 *Si talem trepidis voluisset sistere terris,*

velut perpetuum portum nauta sciret ubique non deesse suis laboribus, fixit insulas in ponto Creator Optimus Maximus.

68. *Suspisor quidquam pro quoquam.*
 71. Fortasse, *Grandius.*
 77. Similia habet Dracontius, *Satisfact.* vers. 247, aliique ibi a me producti.
 82. Confer not. ad Dracont. l. III v. 27.
 86. Adisis not. ad Dracont. libr. III vers. 352 : *Non si mihi ferrea vox sit.*
 94. Plura de his ad I racont. libr. II, v. 690.
 96. Scilicet a limite vitæ præscripto vobis pro a robis. Vel lege a nobis.
 97. Barthius, libr. xxv, c. 7, affirmat, *tueor* passive usurpari a Boethio, et ab auctore hujus carminis : quamquam de hoc certus non erat, cum liber illi ad manum non esset. Si hunc locum innuit, *tueri* hic accipitur pro *intueri* active. Sensus enim est : ut nostra ora paterentur te tueri, Genitor te injuit, etc.
 102. Legam *delicta* pro *directa*.
 104. Pro *dubias* aliud malle.
 105. Scilicet ut res aliqua insignem tuum ortum redderet.
 107. Hic versus et sequens obscuri sunt, et fortasse corrupti. Innuitur, ut puto, perpetua virginitas Deipa-

- A
Qualis es, ingenti cum torques fulmina dextra,
Præsentemque jubes directa pavescere pœnam :
Vel cum placatus campis sitientibus imbres
Dividis, et dubias sulcis producis aristas ?
 105 *Ne tamen insignem res nulla ostenderet ortum,*
Virgine concipieris : non sufficit esse pudicam,
Nec quæ nupta queat Domino jungere fratrem,
Ne procul ex utero contagio turpis abesset.
Mox ubi processu felix maturuit ætas,
 110 *Indociles animos monitis servare paternis*
Aggrederis, rectamque viam labentibus offers.
Atque ut missa Deo penitus præcepta paterent,
Imperium tu morti adimis, morboque soluto
Desperata jubes apprendere munia vitæ,
 115 *Restituisque diem cæcis, et ne quid inausum*
 B *Restaret penitus, quo perfidus error obiret,*
Indicis sensum tumulis, et condita pridem
Membra jubes iterum superas consurgere in auras,
Agnoscutque suum dilecta cadavera nomen.
 120 *At postquam legem sectator idoneus hausit,*
Ut se mortali cælestis spiritus aula
Exueret, legi intentum, quo cuncta dperes
Pro summo toleranda Deo, recteque perennem
Contemptu mortis sibi quemque assumere vitam :
 125 *Sic completa ferens Genitoris jussa, redisti*
Ad summi secreta poli, qua lucidus æther
Pigra vetat proprio succendere nubila cælo :
Atque ut certa foret pereuntis copia turbæ,
Quæ præcepta Dei miserandis auribus arcet,
 130 *Nec nova defunctos jampridem jura tenerent :*
 C *Carceris inferni feralia, libera nobis,*
Innumeramque jubes tenebris emergere plebem.
His tantum clausis, quos impia vita notavit :
Et loca pœnarum venturis dividis umbris,
 135 *Quæ tibi non credant, vel quæ se credere fin-*
 [gant.
Sancte Deus, summique Dei venerabile pignus,
Ad cujus nomen violenta morte fugatæ

ræ, et clarum id est, si vers. seq. legas ut *procul*.

112. *Missa Deo* pro *missa a Deo*, qualia multa apud Juvencum observavi.

115. *Ne quid inausum*, ex Virgilio, l. VIII, v. 205, quod et alii imitati sunt.

118. Ut cadaver Lazari.

120. Fortasse respicit verba Christi, *Consummatum est*, quæ ad calicem passionis pertinent.

126. *Secreta poli*, ut Juvencus, lib. I, vers. 210 : *D Cæli secreta.*

127. Corrigo *succedere* pro *succendere*.

150. Animadvertenda est peculiaris hujus auctoris opinio : Ne eos qui jam pridem defuncti fuerant, nova Christi præcepta tenerent, aut ex eis judicarentur, jussit Christus, loca feralia carceris inferni libera, et vacua nobis, scilicet his qui post Christum futuri erant, remanere innumeris inde extractis et his tantum retentis, quos impia vita maculaverat. Loca ergo pœnarum divisit, et partem his ita retentis reliquit, partem reservavit his qui in Christum non crederent, aut fingent se credere, quia scilicet fidem bonis operibus non tenebant.

154. *Umbras* vocat defunctos, phrasi ex ethnicis petita, sed qua alii christiani poetæ usi sunt.

*Pectoribus propriis, alienaque pectora nactæ
Exclamant, pallentque animæ, jussæque recedunt*
140 *Sicut multa prius de te miracula produunt,
Cum terram, cælumque inter suspensa tenentur,
Obstricto per te quia nil permittitur hosti.
At nunc tu dominum meritis, pietate parentem,*

157. Hi sex versus obscuri sunt, et videtur aliquid deesse ad sensum. Sermo, ut arbitrator, est de illis, qui cum Christo resurrexerunt, et qui contra in æternis pœnis sunt relictii; vel potius de obsessis a dæmone, qui per gratiam Christi e cordibus hominum pellitur, et aliquando etiam justorum corpora obsidet, ab iisque in nomine Christi jussus recedit. Vide Paulinum, Natal. xi S. Felicis vers. 250 seqq.

A *Imperio facilem, vivendi lège magistrum,
145 Edictisque parem, quæ lex tibi condita sancit,
Victorem, lætumque pares mihi Constantinum.
Hoc melius factu terris nihil ante dedisti,
148 Nec dabis, exæquent utinam sua pignora patrem!*

145. Elogium simile Constantini Juvencus in fine libr. iv Historiæ Evangelicæ adornavit.

145. *Lex tibi condita*, h. e., a te condita.

147. Imitatio Horatii, l. iv, od. 2, de Cæsare Augusto: *Quo nihil majus, meliusve terris — Fata donavere, bonique Divi: — Nec dabunt, quamvis redeant in aurum — Tempora priscum.*

TRIUMPHUS CHRISTI HEROICUS.

*Cum faber astrorum mortis pateretur acerbum
In cruce supplicium, sese non posse dolores
Ferre Creatoris mundus clamabat, et astra:
Ignivomi solis lumen nox abstulit atra:*
5 *Contremuit tellus, scopuli, rupesque dehiscunt.
Et quid opus multis? lugebant cuncta creata.
Rex cæli ut Christus Phlegethontis rēna subivit,
Princeps regali Pluto prospexit ab aula,
Ad sua dum sensit concurrere limina Christum:*
10 *socii, exclamat, jam tempus sumere tela,
Quandoquidem hic, sanie perfusus membra, pro-*
[pinquat,
*Prædaturus opes nostras, umbrasque animasque.
Scandite tecta alacres, hostemque a limite telis
Arcete objectis, multa et compage serarum.*
15 *Regalem interea nos hic tutabimur armis
Objcibus crebris, et duris vectibus aulam.
Agmine facto illi summa ad fastigia currunt,
Vocibus horronis et tecta et mœnia complent.
Ecce autem Christus per tetra silentia rupit*
20 *Lumine sidereo, claraque in luce refulsit.
Heus agile, umbrarum proceres, attollite portas,
Portarumque seras, et magnos demite vectes.
Quid miseri audetis contra capere arma Tonan-*
[tem?
Hic ego rex vester, frustra est obsistere regi.
25 *Hæc ubi dixisset, subitus pavor occupat omnes,
Turmatim effugiunt, ululatus aera complent.
Nec mora, cum sonitu postes cecidere solutis*

B *Cardinibus, magnamque dedit collapsa ruinam
Janua, et admittunt concussa palatia Christum.*
30 *Obstupuit prior ipse Charon, seque abdit in ulva,
Et canis obstupuit claudens tria Cerberus ora,
Gorgones, Harpiæque tremunt, pavet ipsa Me-*
[gæra,
*Tisiphone, Alecto, percussæ luce molesta,
Ultrices Diræ, Furivæ, Parcæque sorores.*
35 *Et quid multa? silent gemitus, tormenta, dolores.
Quo simul ingreditur Christus, tremere omnia*
[circum.
*Sed gaudent animæ sanctæ, manesque piorum.
Primus Adam ante alios palmas ad sidera lætus
Extulit, et Dominum devota est voce precatus;*
40 *Expectate venis miseris, o sancte Redemptor,
Da requiem, finemque malis, fer ad astra re-*
[demptos:
*Sic pater Abramus, puer Isaacus, atque Jacobus
Procedunt alacres, juxta formosus Ioseph,
Et Moses sanctus, et vita insignis Aaron,*
45 *Et Josue invictus, reliqui regesque ducesque,
Et patriæ vindex Machabæus origine Judas,
Inde alii patres, fama super æthera noti.
Candidus ille chorus Christum reverenter adorat.
Regius ante alios vates, notissima proles*
50 *Stirpis Jessæ, citharam tangebant eburno
Pectine, et ad numeros una omnes voce precati
Dulce melos pangunt concordî carmine vates.
Ante alios juvenis, qui Christum nuper ad undas*

De hoc carmine, post Juvencum a Poelmanno D cui etiam favet Ecclesia in secundo nocturno sabbati sancti, hunc psalmum recitans cum antiphona ex hoc vers. 7.

Vers. 7. Veteres poetas christianos phrases gentiliū sæpe usurpasse, et ad fabulas interdum respexisse, etiam cum de sanctissimis religionis nostræ mysteriis verba facerent, ostendi in not. ad Dracont. l. ii, vers. 559, et in Addendis pag. 467.

21. Ex psalmo xxiii, 7: *Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriæ.* Quod tamen alii intelligunt de principibus, et portis cæli. Lorinus pro expositione hujus auctoris plures allegat veteres, recentisque interpretes:

22. Emendo: *Portarumque seras* pro *Portarum seras*, ut editum erat. Prima enim in *seras* brevis est, et brevis effertur supra, vers. 14, et infra, vers. 96.

35. Hæc opinio fuit plurium veterum Patrum, die resurrectionis dominicæ pœnas damnatorum mitigatas fuisse, ut fuse exposui in not. ad Dræcottium, libr. ii, vers. 528, et in Addend. pag. 467.

40. Ex Virgilio, l. vi, vers. 687: *Venisti tandem, tuaque expectata parenti — Vicit iter durum pietas!*